

УДК 811.111'255'19

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ІНОЗЕМНОГО АКЦЕНТУ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

А.О. Статівка (Харків)

У статті увагу зосереджено на особливостях відтворення фонографічних стилізацій лексичного рівня, що імітують іноземний акцент, в англо-українському перекладі художньої літератури на матеріалі романів М. Левицької "A Short History of Tractors in Ukrainian", Ф. Купера "Pioneers" та Р. Дала "The Witches". Теоретичні узагальнення зроблено на основі зіставлення позиції таких провідних радянських теоретиків перекладу, як К. Чуковський, В. Гак, А. Федоров, В. Комісаров, що заперечували ідею паралельного відтворення фонографічних стилізацій аналогічними засобами мови перекладу, та сучасних фахівців, зокрема, О. Ребрія, на думку яких, воно є не тільки можливим, а й бажаним. Дослідивши переклад імітацій іноземного акценту, отриманих методом суцільної вибірки, ми визначили загальну стратегію перекладацького відтворення графонів та окремі способи та прийоми, задіяні в її межах. Проаналізовано способи перекладу як на основі паралельних вихідним способів словотворення, так і за допомогою лексико-граматичних компенсацій.

Ключові слова: графон, іноземний акцент, прийом перекладу стилістичний засіб, стратегія, фонографічна стилізація.

Статівка А.А. Особенности воспроизведения иностранного акцента в англо-украинском переводе. В статье рассматриваются особенности воспроизведения фонографических стилизаций лексического уровня, имитирующих иностранный акцент, в англо-украинском переводе художественной литературы на материале романов М. Левицкой "A Short History of Tractors in Ukrainian", Ф. Купера "Pioneers" и Р. Даля "The Witches". Теоретические выводы были сделаны на основе сравнения идей таких выдающихся советских теоретиков перевода, как К. Чуковский, В. Гак, А. Федоров, В. Комиссаров, которые критиковали параллельное воспроизведение фонографических стилизаций с помощью аналогичных средств языка перевода, и современных ученых, в частности, А. Ребрія, по мнению которых, оно является не только возможным, но и желанным. Изучив перевод имитаций иностранного акцента, отобранных методом сплошной выборки, мы определили общую стратегию переводческого воспроизведения графонов и отдельные способы и приемы, использованные в ее пределах. Проанализированы способы перевода как на основе параллельных исходящим способов словообразования, так и за счет лексико-грамматических компенсаций.

Ключевые слова: графон, иностранный акцент, прием перевода, стилистическое средство, стратегия, фонографическая стилизация.

A.O. Stativka. Specifics of Rendering a Foreign Accent in the English-Ukrainian Translation. The article deals with the specifics of rendering phonological stylizations of lexical level imitating a foreign accent in the English-Ukrainian translation on the material of novels "A Short History of Tractors in Ukrainian" by M. Levytska, "Pioneers" by F. Cooper, and "The Witches" by R. Dahl. Theoretical conclusions are made on the basis of opposition between the position of such prominent Soviet theoreticians as K. Chukovski, V. Gak, A. Fedorov and V. Komissarov, who denied the possibility of translating phonological stylistic means with the help of analogues (parallel) means of a target language, and modern scientists, in particular, O. Rebrii, who considers such a possibility not only possible but also desirable. Having studied the translation of foreign accent imitations, selected from the above novels, we determined the general strategy of their rendering into Ukrainian, as well as specific methods and techniques applied within this strategy. Different methods of translating phonological deviations both on the basis of parallel to the source word-formative means and lexical-grammatical compensations are considered.

Key words: foreign accent, method of translation, phonological deviation, phonological stylization, strategy, stylistic means.

1. Вступ

Процес перекладу художнього твору є надзвичайно складним та унікальним, оскільки постійно зазнає різноманітних модифікацій, залежно від тих чи інших культурних традицій чи перекладацьких преференцій, які, безумовно, впливають на рішення перекладача. Як зазначав Ганс-Георг Гадамер, «перекладач – це завжди інтерпретатор, мета якого – розкрити карти перед читачем в силу власного розуміння авторського задуму і його перевисвітлення мовою перекладу» [1, с. 357].

Досить часто автори художніх творів задля характеристики аномального мовлення своїх героїв використовують низку стилістичних засобів, одним з яких є фонографічна стилізація (далі ФС), або графон. Проте, у вітчизняній перекладознавчій практиці ФС є недостатньо дослідженим стилістичним засобом. Теоретики перекладу не приділяли значної уваги вивченню цього цікавого феномена. На нашу думку, це можна пояснити двома чинниками: по-перше, ФС має різні традиції репрезентації в англійській та україномовній літературі, і по-друге, арсенал фонографічних засобів на позначення мовленнєвих вад не обмежується лише діалектами чи соціолектами, які складають найбільші труднощі для перекладу. Таким чином, більшість теоретиків, особливо радянської доби (В. Гак, К. Чуковський, В. Комісаров, О. Швейцер тощо), гостро критикували саму ідею відтворення ФС в перекладі з англійської мови панівною у той час російською. Згадаємо лише сумнозвісну аксіому К. Чуковського, який, коментуючи графони, безапеляційно стверджував, що «в нашій мові не знайти жодних відповідників тим зламам мови, якими рясніє першотвір. Кожного перекладача чекає неминучий провал» [8, с. 135].

Однак сьогодні ми можемо спостерігати, як формуються зовсім інші тенденції як до перекладу, так і до перекладознавчого аналізу графонів, зокрема, в аспекті відтворення імітації мовлення іноземця, т. зв. іноземного акценту. За спостереженнями сучасних фахівців, у перекладацьких проєктах все частіше «починають з'являтися зразки паралельного / аналогічного відтворення графону» [5, с. 115], які потребують ретельного аналізу, що, у свою чергу, й визначає актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає у вивченні особливостей перекладацького відтворення ФС, що імітують іноземний акцент. Окреслена мета передбачає розв'язання таких завдань: проаналізувати поняття ФС у широкому філологічному та стилістичному контексті; дослідити особливості відтворення ФС в англо-українському перекладі.

2. Особливості відтворення іноземного акценту в англо-українському перекладі

Об'єктом нашого дослідження виступають фонографічні стилізації на позначення іноземного акценту, а предметом – стратегії та прийоми їх перекладу в англо-українському перекладі.

На проблему дослідження ФС звертали свою увагу низка таких відомих науковців, як В. Кухаренко, О. Мороховський, І. Арнольд, Дж. Ліч тощо. В узагальненому трактуванні згаданих вчених ФС є стилістичним засобом, що має на меті увиразнення аномалій мовлення, викликаних фізіологічними, психологічними чи соціальними чинниками. Дж. Ліч називає ФС *phonological deviation* [9, с. 61], які, на його думку, є найважливішим елементом цілого повідомлення, що потрапляють у фокус уваги читача та впливають на його свідомість, формуючи ставлення як до окремого персонажу, так і до твору в цілому.

З огляду на праці відомих вчених, стає очевидно важливість ФС як стилістичного прийому, тому далі ми проаналізуємо різні варіанти його реалізації в аспекті англо-українського перекладу.

У процесі перекладу ФС можуть бути доволі складним феноменом, оскільки належать до «одвічних» проблем перекладознавства, автоматично потрапляючи до категорії перекладацьких труднощів через відсутність рекурентних еквівалентів у мові перекладу. Проте, сучасні перекладачі, використовуючи усі свої знання та вміння, намагаються знаходити креативні рішення таких складних завдань, як переклад ФС, зокрема на позначення *контамінованого мовлення іноземця* або *іноземного акценту*, який характеризує національну приналежність персонажу і його ступінь асиміляції в чуже середовище.

За визначенням В. Кочубей, *акцент* трактується як «фонетичне явище, що є динамічною системою відхилень від вимовної норми нерідної для мовця мови, яке виникає внаслідок інтерференції

навичок звукового оформлення рідної мови, охоплює всі аспекти звукової будови іноземної мови та розпізнається носіями цієї мови» [3, с. 6]. У сучасному перекладознавстві іноземний акцент також характеризують як «мовну неправильність» [7, с. 222] або «спотворене розмовне мовлення» [6, с. 15].

Тим не менш, відтворити контаміноване мовлення у перекладі може здатися цілком виконуваним завданням, оскільки кожна культура має уявлення про те, з яким саме акцентом говорять їхньою мовою представники інших націй: «У багатьох мовах існують стандарти, загальноприйняті способи зображення неправильного мовлення людини, яка належить до певної національності й говорить не зовсім правильно нерідною для неї мовою. Ці способи є різними для різних видів контамінованого мовлення, так що зображення англійського або російського мовлення німця не схоже на передачу мовлення китайця» [2, с. 218]. Коли ж у мові оригіналу зображується мовлення представників тієї культури, про яку у приймаючої сторони немає жодних (або, принаймні, більш-менш чітких) уявлень, то в такому разі завдання для перекладача ускладнюється. З іншого боку, навпаки, він може не керуватися вже існуючими традиціями, а створювати власні стратегії.

Найчастіше, відтворення акценту в мовленні досягається завдяки певному інструментарію, здебільшого фонетичного характеру, який може доповнюватися елементами лексичного чи навіть граматичного рівнів. Це припущення підтверджують й Т. Некряч та О. Копильна [4, с. 159], за спостереженнями яких стратегії відтворення іноземного акценту в українському перекладі представлені через:

- 1) фонетичні засоби: заміна дзвінких приголосних глухими, заміна твердих приголосних м'якими, і навпаки, заміна голосних, пом'якшення «л»;
- 2) порушення морфологічної та синтаксичної норми: неправильне вживання форм роду, числа особи, відмінка іменників і прикметників, форм особи часу, способу дії дієслова тощо;
- 3) неправильне вживання слів, іноземні вкраплення;
- 4) компенсацію, якщо переклад звучить природно та правдоподібно.

На наш погляд, хоча ФС (графони), що імітують мовлення іноземців, не мають усталених відповідників у цільовій мові, перекладач у переважній більшості випадків може створити цілком адекватний оказіональний аналог, виходячи з тих стереотипів, які існують в кожній приймаючій лінгвокультурі про іншу мову.

Отже, задля верифікації власної гіпотези розглянемо декілька прикладів: почнемо свій коментар з роману Ф. Купера «Піонери», в якому головні герої розмовляють з німецьким акцентом:

«Welcome, welcome Tchooge,» said the elder of the party, with a strong German accent. «Miss Petsy vill owe me a kiss.» Donner und blitzen, Richart!» exclaimed the veteran German, looking over the side of the sleigh with unusual emotion, «put you will preak ter sleigh and kilt ter horses!» Ter deyvel, Richart!» he exclaimed in a voice half serious, half-comical, «put you unload your sleigh very hautily!»

У тексті оригіналу можемо виокремити такі маркери на позначення іноземного походження персонажа:

1) іноземні лексичні вкраплення: *Donner und blitzen* – німецьку лайливу фразу, українським відповідником якої є «Хай йому дідько»;

2) авторський коментар: *with a strong German accent*;

3) фонетичні спотворення англійських лексем за рахунок:

а) заміни звуку, який не представлений у фонетичній системі мови-оригіналу, іншим. Зокрема, Губний /w/ не представлений у системі приголосних відповідно до правил фонетики німецької мови, натомість його замінюють на губно-зубний приголосний /v/, *velcome=welcome, vill=will, deyvel=devil*;

б) заміни дзвінких приголосних глухими під впливом особливостей їх дистрибуції в мові-оригіналі акценту, /b/ замінили /p/, *preak=break, /d/ на /t/, ter=der, kilt=killed, Richart=Richard*;

в) заміни приголосних, або їх сполучень, враховуючи таку релевантну ознаку, як твердість/м'якість приголосних, *tchooge=judge*. В англійській мові /j/ завжди вимовляється як /dʒ/, тобто є твердим та дзвінким, натомість в німецькій мові – м'яким, та за вимовою схожий на український /й/.

Для достовірності образу німця, та природності звучання лексеми *judge*, автор обрав буквосполучення *tch*, яке за звучанням є близьким до /j/. Англійську лексему *sledges* відтворено як *sleigh*, в англійській мові літера /g/ перед голосним /e/ вимовляється пом'якшено, у німецькій мові відповідно /h/ після /g/ вказує на пом'якшення;

г) заміни голосних, *deyvel*=*devil*.

4) порушення на граматичному рівні: неправильний порядок слів у реченні, а також використання означеного артикля *der*, характерного для німецької мови, хоча і орфографічно деформованого як *ter*, та відсутнього в англійській, *put you will preak ter sleigh and kilt ter horses! Ter deyvel*.

Фітаю, фітаю, судде, – з помітним німецьким акцентом мовив найстаріший. – Міс Петсі **финен** мені один поцілунок. Хай йому дідько! – вигукнув старий німець, з незвичним для нього збудженням позираючи через край саней, – **Ріхарте, ти зламаєш сани і фпиваєш коні! Тиорт** забирай, **Ріхарте,** – напівсерйозно, напівжартома вигукнув він, – **ти фправно виванташуватимеш свої сани!**

В українському варіанті використано характерний для української мови звукопис німецького акценту, що є проявом стратегії одомашнення. Зокрема:

1) враховуючи особливості фонетики німецької мови, а саме вимову /v/ як /ф/, перекладач послідовно у тексті замінює /v/ на /ф/, *фітаю*=*вітаю*, *финен*=*винен*, *фправно*=*вправно*;

2) у німецькій мові буквосполучення *ch* вимовляється як український /x/, тому англійський *Річард* у нас є німецьким *Ріхартом*.

3) здійснено зміну свистячих приголосних, *тиорт* *забирай*=*чорт* *забирай*. Український звук /ч/ нагадує німецьке *tsch*, німецьке *t+sch*=українському *t+ш*, що є близьким /ч/.

На додачу до цього:

4) збережено авторський коментар «з помітним німецьким акцентом».

5) відтворено порушення на рівні граматики через:

а) неузгоджені родові форми:

Міс Петсі финен=*Міс Петсі винна*, у мовленні німця жінка на ім'я Петсі постає перед нами чоловіком;

б) використання безособових форм дієслова замість особових. Типовою ознакою у перекладі мовлення іноземців є те, що вони часто говорять «інфінітивами». Зазвичай це відбувається через асиметричність двох мов і, відповідно, різні правила граматики. Досконало вивчити усі особливості української дієвідміни для іноземця – надскладне завдання, тому, як правило, у їхньому мовленні відсутні узгоджені граматичні форми.

Ріхарте, ти зламаєш сани і фпиваєш коні!=*Річарде, ти зламаєш сани та повбиваєш коней.*

Ти фправно виванташуватимеш свої сани!=*Ти вправно вивантажуй свої сани.*

Підсумовуючи, вважаємо цей переклад якісним та вдалим, оскільки усі проаналізовані порушення на фонетичному, лексичному та граматичному рівнях відтворено таким чином, аби яскраво змалювати той стереотип німця, який склався у свідомості українського читача.

Наступний приклад на матеріалі твору Роальда Дала «Відьми» чудово ілюструє креативність перекладача, якому вдалося зберегти зловісний, але разом із тим дещо кумедний, акцент відьми. Цей випадок є для нас цікавим передусім через те, що акцент казкового персонажу не має чіткої національної атрибуції, хоча за загальним враженням сильно нагадує німецьку або ж одну зі скандинавських мов:

I demand maximum rre-sults! So here are my orders! My orders are that every single child in this country shall be rrrubbed out, sqvashed, sqvirrrttted and frrrittered before I come here again in vun year's time!

У тексті оригіналу іноземний акцент представлено на фонетичному рівні. Для достовірності відтворення образу відьми, щоб показати її навіженість, грубість і лють автор використав такі прийоми, як подвоєння чи навіть потроєння окремих звуків, або заміна одних звуків іншими: *rre-sults*=*results*, *rrrubbed*=*rubbed*, *sqvashed*=*squashed*, *sqvirrrttted*=*squirted*, *frrrittered*=*fried*, *vun*=*one*. У свідомості усіх людей відьма асоціюється з чимось страшним, а подовження звуків, особливо дзвінких приголосних чудово розкриває справжню сутність цього створіння.

Я вимагаю максимальних ррезультатів! Ось моє ррозппорядження! Наказую, щоб чер-

рез ррік, коли я сюди повернусь, у цій країні не залишилось жодної дитини! Всіх їх треба стерти в порошок, ррозтотати, ррозррізати та ззасмажити.

Перекладач вирішив аналогічним чином зобразити акцент відьми, подвоюючи приголосний /р/ та /з/, *рреззультатів=результатів, рроззпорядження=розпорядження* і т.д. Проте, у тексті перекладу ми можемо спостерігати значно більше фонетичних деформацій, оскільки кожне слово у тексті перекладу, що містить літеру /з/ або /р/, автоматично розглядається перекладачем В. Морозовим, як потенційний фонетичний злам. Варто додати, що така інтенсифікація вихідного прийому у перекладі є однією з характерних рис цього перекладача, особливо коли йдеться про твори для дитячої аудиторії.

На завершення розглянемо ще один цікавий, на нашу думку, приклад з роману М. Левицької «Історія тракторів по-українськи». Цей приклад викликає зацікавленість передусім тому, що в англомовному творі зображується український акцент жінки на ім'я Валентина, яка емігрувала до Великої Британії і погано володіє англійською, тому говорить неправильно, в тому числі й на фонетичному рівні. Водночас, цей приклад є і складним, оскільки перекладачеві потрібно українською мовою відтворювати український акцент.

She talked in her own DIY language – Ukrainian sprinkled with words like handheldblendera, suspenderbeltu, green-fingersdski.

Валентина під впливом англійської мови у своїй рідній мові використовує іноземні слова, переважно іменники, модифікуючи їх характерними для української мови родовими флексіями, що створює доволі потужний комічний ефект, що відтворюється перекладачем за рахунок транскодування. Як наслідок, натяк на іноземний акцент повністю втрачається, до того ж українському реципієнтові загадкові англомовні запозичення залишаються цілком незрозумілими:

Вона говорила своєю саморобною мовою – українською, побризканою словами, на зразок гендблендера, саспендербельта, грінфінгерскі.

3. Висновки

Проведене нами дослідження дозволяє стверджувати, що сучасні українські перекладачі нама-

гаються дедалі частіше відтворювати ФС на позначення іноземного акценту у перекладі, вдаючись до різноманітних прийомів творчого характеру. Перспективою подальшого дослідження є вивчення особливостей відтворення інших різновидів ФС в англо-українському перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

- Гадамер Г.-Г. Істина і метод / Г.-Г. Гадамер ; [пер. з нім. О. Мокровольського]. – К. : Юніверс, 2000. – 234 с.
- Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз.] / В.Н. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 253 с.
- Кочубей В.Ю. Особливості вимовного акценту в англійському мовленні українців : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / В.Ю. Кочубей. – К., 2011. – 21 с.
- Некряч Т.Є. Відтворення контамінованої мови в українських перекладах / Т.Є. Некряч, О.М. Копильна // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. – К. : КНУ, 2002. – Вип. 1. – С. 155–159.
- Ребрій О.В. Сучасні концепції творчості у перекладі : [монографія] / О.В. Ребрій. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. – 376 с.
- Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика / Я.И. Рецкер. – М. : Международные отношения, 1974. – 216 с.
- Федоров А.В. Искусство перевода и жизнь литературы : [очерки] / А.В. Федоров. – Л. : Советский писатель, 1983. – 352 с.
- Чуковский К.И. Высокое Искусство / К.И. Чуковский. – М. : Советский писатель, 1968. – 384 с.
- Leech G. Linguistic Guide to English Poetry / G. Leech. – London : Longman, 1969. – 192 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Дал Р. Відьми / Р. Дал // пер. з англ. Віктор Морозов. – Київ : А-БА-ГА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2016. – 256 с.
- Левицька М. Коротка історія тракторів по-українськи / М. Левицька ; пер. з англ. Олекса Негребський. – К. : Темпора, 2013. – 312 с.
- Фенімор-Купер Дж. Піонери або біля витоків Саксуеханни / Дж. Фенімор-Купер. – Київ : Веселка, 1980. – 355 с.
- Cooper F. Pioneers [Електронний ресурс] / F. Cooper. – Режим доступу : <http://www.online-literature.com/cooper/pioneers>.
- Dahl R. The Witches [Електронний ресурс] / R. Dahl. – Режим доступу : <http://docs.google.com/file/d/DxAqBU9VE/view>.
- Levycka M. [Electronic resource] / M. Levycka official website/ – An introduction to “A short history of tractors in Ukrainian”. – Access : <http://marinalevycka.com/tractors.html>

REFERENCES

- Chukovskii, K.I. (1968). *Vysokoie iskusstvo [High Arts]*. Moscow: Sovetskii pisatel Publ.
- Fedorov, A.V. (1983). *Iskusstvo perevoda [Translation Arts]*. L.: Sovetskii pisatel Publ.
- Gadamer, G.-G. (2000). *Istina i metod [Truth and Method]*. Kyiv: Univers Publ.
- Kochubei, V.Yu. (2011). *Osoblyvosti vymovnogo aktsentu v angliyskomu movlenni ukrainsiv Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Specifics of Pronunciation accent in English of Ukrainians. Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. Kyiv (in Ukrainian)
- Komissarov, V.N. (1990). *Teoriya perevoda (lingvisticheskiye aspekty) [Translation Theory (Linguistic Aspects)]*. Moscow: Vysshaya shkola Publ.
- Leech, G. (1969). *Linguistic Guide to English Poetry*. London : Longman Publ.
- Nekryach, T.Ye., and Kopyl'na, O.M. (2002). Vidtvorennya kontaminovanoiy movy v ukrayins'kykh perekladakh [Reproducing a Contaminated Language in Ukrainian Translations]. *Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnityvnoiy linhvistyky : zb. naukovykh prats' – Problems of Semantics and Cognitive Linguistics : Collected Scientific Papers*. Kyiv, 1, 155–159. (in Ukrainian).
- Rebrii, O.V. (2012). *Suchasni kontseptsii tvorchosti u perekladi: monohrafiya [Modern Arts Concepts in Translation: monograph]*. Kh.: KhNU imeni V. N. Karazina Publ.
- Retsker, Ya.I. (1974). *Teoriya i praktika perevoda [Theory and Practice of Translation]*. M.: Mezhdunarodnyye Otnosheniya Publ.